

VÝUKA PORTUGALŠTINY NA
KAPVERDSKÝCH OSTROVECH (V RÁMCI
ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ)

THE TEACHING OF PORTUGUESE
IN CAPE VERDE (IN PRIMARY EDUCATION)



Univerzita Karlova



FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Vedoucí práce: PhDr. Jan Hricsina, Ph.D.

Michaela Zoe Patočková

Studijní obor: Portugalistika

2017

VÝUKA PORTUGALŠTINY NA
KAPVERDSKÝCH OSTROVECH (V RÁMCI
ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ)

THE TEACHING OF PORTUGUESE
IN CAPE VERDE (IN PRIMARY EDUCATION)



Univerzita Karlova



FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Vedoucí práce: PhDr. Jan Hricsina, Ph.D.

Michaela Zoe Patočková

Studijní obor: Portugalistika

2017

Poděkování

Chtěla bych poděkovat všem, kteří se na této práci podíleli. V první řadě patří mé díky paní doktorce Jaroslavě Jindrové a panu doktorovi Janu Hricsinovi, kteří mě trpělivě a svědomitě vedli při psaní této práce a rovněž Joaquimu Ramosovi, bez něž by realizace dotazníkového šetření na Kapverdských ostrovech byla jen obtížně proveditelná. Dále bych chtěla poděkovat svému muži za jeho neutuchající podporu při mém studiu. Děkuji také mé mamince a dědovi za jejich přínosné komentáře k tomuto textu. Velké díky patří též Aline Santaně Alves a Cori Tylové za korekturu cizojazyčných částí textu.

Prohlášení o samostatném vypracování:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 30. července 2017

.....
Michaela Zoe Patočková

Klíčová slova

portugalština, kreolština, základní školství, mateřský jazyk, povinná výuka

Key words

Portuguese, creole, basic education, mother tongue, compulsory education

Obsah

Úvod	7
1. Portugalská přítomnost na Kapverdských ostrovech a proces osamostatňování.....	8
1.1. Od objevení do konce 16. století.....	8
1.2. 17.- 18. století.....	8
1.3. 19. století.....	9
1.4. 20. století- současnost	10
2. Obyvatelstvo Kapverdských ostrovů a jejich kulturní identita	13
3. Jazyková situace na Kapverdských ostrovech	16
3.1. Jazykový vývoj na Kapverdských ostrovech	16
3.2. Současná jazyková situace na Kapverdských ostrovech.....	18
3.3. Jazyková politika Kapverdských ostrovů	19
3.4. Kapverdská kreolština	21
3.5. Kreolština a portugalština v komunikaci obyvatel Kapverdských ostrovů	24
4. Vzdělávací systém na Kapverdských ostrovech.....	26
4.1. Jazyk výuky	26
4.2. Stupně vzdělávání.....	27
4.3. Výuka portugalštiny	31
4.4. Vzdělávání pedagogů na Kapverdských ostrovech	34
4.5. Současné tendence studia na Kapverdských ostrovech	35
5. Dotazníkové šetření.....	37
5.1. Způsoby šetření.....	37
5.2. Respondenti.....	37
5.3. Dotazník.....	37
Závěr	40
Resumé	41
Resumo.....	42
Zdroje.....	44

Seznam zkratk

- ISE= Instituto Superior da Educação
- IUE= Instituto Universitário de Educação
- PALOP= Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa~ africké země,
v nichž je oficiálním jazykem portugalština

Úvod

Kapverdské ostrovy jsou bývalou portugalskou kolonií rozkládající se přibližně 500 kilometrů od severozápadní části pobřeží Afriky v Atlantském oceánu. Jejich poloha předurčila jejich budoucí osud, v němž hlavní roli hrál obchod s otroky. Souostroví je tvořeno deseti ostrovy, které byly v minulosti sužovány suchy, jež vedly k hladomorům. Celková rozloha souostroví je 4.033km² a počet obyvatel přesahuje 550.000 ¹.

Ostrovy byly od svého objevení v 2. polovině 15. století do získání nezávislosti v roce 1975 portugalskou kolonií. Součástí této práce by proto mělo být shrnutí nejvýznamnějších historických událostí tohoto období a zachycení nesporného množství současných jevů, které z něj pramení, ať už se jedná o jevy hospodářské, zemědělské či společenské povahy. Na současnou kapverdskou společnost má však pravděpodobně největší dopad zavedení portugalštiny jako oficiálního jazyka.

Portugalština je doposud oficiálním jazykem Kapverdské republiky. Většina obyvatel však ke každodenní komunikaci používá kapverdskou kreolštinu. Jelikož je však jazyková situace na Kapverdských ostrovech značně komplexní, pokusím se ji v rámci této práce prozkoumat. Dále se budu snažit charakterizovat soužití obou jazyků a popřípadě rozlišit jednotlivé situace, v nichž se uživatelé přiklání k jednomu nebo k druhému jazyku.

Současně si tato práce klade za cíl zmapovat vzdělávací systém na Kapverdských ostrovech. Především by měla popsat jazyk(y), ve kterém probíhá výuka, dále jednotlivé stupně vzdělání, vyučující a způsob jejich aprobace a výuku portugalštiny, na níž se práce zaměřuje hlouběji. Konkrétně je cílem zjistit, jak výuka portugalského jazyka probíhá a analyzovat případné problémy, ke kterým může při výuce docházet a které mohou ovlivňovat budoucí užívání jazyka žáky.

Jako součást práce bych chtěla představit své dotazníkové šetření zaměřující se blíže na výuku portugalského jazyka na Kapverdách a jeho výsledky.

To vše bude shrnuto v resumé a míra splnění jednotlivých cílů bude zhodnocena v závěru práce.

¹ Zdroj: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cv.html>.

1. Portugalská přítomnost na Kapverdských ostrovech a proces osamostatňování

1.1. Od objevení do konce 16. století

Kapverdské ostrovy byly až do svého objevení Portugalci neosídlené. V letech 1460-1462 bylo toto souostroví objeveno portugalskými mořeplavci. Význam Kapverd vzrůstal s rostoucí potřebou otroků v portugalských koloniích. Ostrovy se díky své poloze staly jakýmsi překladištěm otroků na cestě z Guiney, Senegalu a Sierry Leone do země portugalské říše (Araújo 2008, s. 55).

Za války o kastilský trůn, v letech 1475-1479, byly ostrovy napadeny Kastilci. Roku 1479 byla podepsána smlouva z Alcáçovasu, jíž Kastilci kromě Madeiry a Azorských ostrovů uznali i Kapverdské ostrovy jako součást portugalských držav. Při dalším vymezení světa mezi Španělské a Portugalské království byly právě Kapverdy používány jako výchozí bod měření. Umístění ostrovů lákalo portugalské i jiné mořeplavce k zastávkám při objevných plavbách. (Klíma 2008, s. 13-14)

Po smrti krále Šebestiána se portugalské země dostávají na dlouhá desetiletí do rukou Španělů, pro které jsou nově nabytá území příliš rozlehlá na to, aby je dokázali ubránit. To činí v druhé polovině 16. století Kapverdské ostrovy cílem mnoha pirátských výprav, především ze strany britských, nezdědka kdy však i nizozemských či francouzských korzárů. Kapverďané v odpověď na nájezdy staví pevnost nad hlavní osadou Ribeirou Grande, ale i tak se vysokému počtu korzárů jen s velkými obtížemi brání. (Klíma 2008, s. 23)

1.2. 17.- 18. století

Během 30. let 17. století se z ostrovů stahují nejdříve jezuité, poté františkáni, a když roku 1646 umírá kapverdský biskup, trvá 26 let, než na jeho místo nastoupí jeho následovník (Klíma 2008, s. 29). Zájem o souostroví klesá.

V roce 1640 Portugalci sice obnovili svou nezávislost na Španělech, nedařilo se jim ale plně využít koloniálních zdrojů. Zanikla proto měna ze zlata a stříbra a směnný obchod nově využíval kapverdského plátka jako platidla. Hlavním úkolem Kapverd bylo stále zásobování Brazílie otroky. Na zakládání nových průmyslových odvětví jako by už nezbýval prostor. (Klíma 2008, s. 30)

V roce 1650 se území africké „Guineje“ dostává do správy kapverdských ostrovů, v níž vytrvá až do roku 1879 (Klíma 2014, s. 28). Kapverdy mají jako stabilnější území za úkol Guineu chránit. Situace na ostrovech však také není ideální- často je sužuje sucho, jež doprovází hlad, a ten vždy přináší mnoho obětí. Navíc neustávají občasná nájezdy, které trvají až do začátku 19. století, kdy už pirátské plavby nejsou běžné. Korzáři ale nedokáží nevyužít zranitelnosti tohoto portugalského teritoria. A tak jsou namísto jiných investic stavěny malé pevnosti a nezbývají finance na další rozvoj (Klíma 2008, s. 35).

Roku 1753 Portugalci sice zakáží cizincům otevírat si obchody na Kapverdách, sami je však nedokáží dostatečně zásobovat. Když o dvacet let později zavíní kobylky obrovský hlad, vede to na ostrovech až ke kanibalismu. Kapverd'anům se však nedostává pomoci a nezbývá jim než prodávat otroky. (Klíma 2008, s. 34)

1.3. 19. století

V roce 1817 vzniká v Praie- jedné z kapverdských osad- první základní škola, která ale brzy zanikla a v roce 1821 byla znovu na téměř 20 let otevřena. Lékařskou péčí Kapverdy také nevynikaly. Ta byla zajištěna jednou vojenskou nemocnicí, kde bychom málokdy našli lékaře. (Klíma 2014, s. 37)

Když se kolem roku 1800 přesídlí základna novoanglických velrybářů z Azor na Kapverdy, zavdává to Kapverd'anům příčinu vypravovat se jako součást posádky na moře a často se definitivně usídlují za oceánem. Proto když ostrovy roku 1823 postihne další vlna hladu, spíše než z Portugalska se jim dostává pomoci od amerických Kapverd'anů. Díky velrybářům se v Praie navíc již od roku 1818 nachází konzulát USA. Brazílské osamostatnění probudilo v Kapverd'anech touhu po autonomizaci, v níž se tedy přirozeně uchylují ke Spojeným státům. (Klíma 2008, s. 35-37)

V roce 1836 Portugalsko zakazuje obchodování s otroky a Kapverdy se stávají sídlem dozoru nad tímto již nekalým trhem. Je to opět jejich poloha, která je k tomuto úkolu determinuje, neboť mají přehled nad velkou částí obchodu v Atlantickém oceánu. (Klíma 2008, s.39)

Postupně se na Kapverdách (na rozdíl od jiných afrických kolonií) rozvíjel vzdělávací systém. Na začátku 40. let 19. století bylo na Kapverdských ostrovech už 12 základních škol. Vyšší úroveň vzdělání ale Kapverd'an bez vycestování dosáhnout nemohl. O několik let později se však již plány na zřízení seminárního gymnázia na ostrovech zrealizovaly. Kreolský dialekt portugalského jazyka, za nějž byla kreolština až do

20. století považována, místní vnášeli i do škol, a tak musel být roku 1849 ve školách přísně zakázán. Gymnázia se Kapverd'ané dočkají až v roce 1860, je však záhy opět zavřeno, neboť černošskému obyvatelstvu není studium dopřáno a Portugalci raději posílají své potomky do Portugalska. (Klíma 2008, s. 39-43)

Od poloviny 19. století se na ostrovech střídají vlny přírodních katastrof s hladomory a epidemiemi. Ostrovy zasáhne výbuch sopky, sucho a hlad, chřipka, malárie i žlutá zimnice, po nichž v roce 1869 zbývá na celém souostroví ani ne tisícovka bělochů. V tentýž rok je navíc otevřen Suezský průplav, čímž se návštěvnost Kapverd snižuje o lodě brázdící mezi Středozezemním mořem a Indickým oceánem. Ve snaze uchránit obyvatelstvo před hladem je guvernér instruován tak, aby podpořil dobrovolnou emigraci, a tak se počet obyvatel souostroví během pěti let (1862-1867) sníží bezmála o třetinu. (Klíma 2014, s. 42-45)

Co se vzdělávacích institucí týče, rozšiřuje se jejich nabídka v roce 1866 o kněžský seminář, který funguje po dalších 75 let. Na celém souostroví je téměř pět desítek učitelů a jejich střediskem se stává ostrov São Nicolau. (Klíma 2008, s. 43-44)

K roku 1878 je zrušeno otroctví, ale jelikož není možné vyplatit majitele, nepřestávají pro ně otroci pracovat (Klíma 2008, s. 44). A tak se otrokářský systém i přes faktické zrušení otroctví jen pomalu mění.

Ke sklonku 19. století se i na Kapverd'ských ostrovech objevují prvky modernizace. Roku 1874 vzniká v místním Mindelu kabelová stanice a následujícího roku je tam instalován telegrafní kabel (Klíma 2008, s. 44). Kapverdy se pomalu ale jistě propojují se světem.

1.4. 20. století- současnost

Přelom století s sebou opět přinesl sucho a hlad, a k tomu navíc epidemii neštovic. Během prvních let zahynulo hned 17 % obyvatel souostroví. Přesto však do roku 1905 přežilo 135 000 Kapverd'anů. (Klíma 2008, s. 48)

Z Portugalska se roku 1910 stává republika, ani ta však není s to pomoci Kapverd'ským ostrovům z jejich hospodářských problémů. A tak můžeme sledovat vzrůstající migraci nejen do Spojených států, ale i do Svatého Tomáše a Princova ostrova a Brazílie. Ti, kteří na ostrovech zůstávají, mohou být emigrantům vděční za finanční i materiální pomoc v opakujících se obdobích sucha a hladu. (Klíma 2008, s. 50-52)

Když se pak v roce 1932 předsedou vlády stává António de Oliveira Salazar, jsou pohřbeny kapverdské naděje na podporu práv černošského obyvatelstva a samosprávu souostroví. Kapverdy se dostávají pod soustavný dohled. (Klíma 2008, s. 55)

Svou polohou se ostrovy stávají ideálním bodem pro mezipřistání prvních transatlantických letů, a tak se zde roku 1939 začíná budovat první mezinárodní letiště. Současně se Kapverdy portugalskému Novému státu jeví jako dokonalé útočiště pro politické a společenské vězně, pro něž je tu v roce 1936 zbudován koncentrační tábor. (Klíma 2008, s. 57-58)

Během druhé světové války si souostroví nejdříve vyhlédla Británie jako místo pro svou novou základnu. Následně Portugalsko, aby zabránilo britské invazi, začalo posílat na ostrovy své vojáky. A zatímco během války počet vojáků na souostroví rychle rostl, počet základních škol stejně rychle klesal. Mezi lety 1926 a 1946 zanikly na Kapverdách téměř dvě třetiny základních škol. (Klíma 2008, s. 59-60)

Na začátku 50. let se v rámci změn nového režimu staly Kapverdy zámořskou provincií, která byla součástí jednotného multikulturálního portugalského státu. V roce 1958 je cestování mezi jednotlivými ostrovy souostroví usnadněno díky založení prvních ostrovních aerolinií, které jsou brzy hojně využívány. (Klíma 2008, s. 62-63)

Stále častěji vznikají různá hnutí a strany za nezávislost Kapverd a stávají se terčem pozornosti portugalské tajné policie PIDE. Na ostrovech se ale ještě nevytvořil konsenzus, je-li nezávislý stát to, co by tento chudý kraj pozdvihlo. Většina těch, kteří o tom byli přesvědčeni, se spojila v Portugalské Guineji, kde zvažovali i spojení těchto dvou kolonií v jeden nezávislý stát. Portugalská vláda na dění reaguje opožděnými, ale účinnými reformami a místní se jim povětšinou odvděčují loajalitou. V roce 1960, kdy získává nezávislost 17 afrických států, je proto situace na Kapverdách relativně stabilizovaná. (Klíma 2014, s. 66- 73)

Ještě před Karafiátovou revolucí, s níž 25. dubna 1974 zaniká portugalská říše ve svém dosavadním interkontinentálním pojetí, se podmínky na Kapverdských ostrovech zlepšovaly. Počet emigrantů byl sice stále vysoký, kvalita života se však zvyšovala. Přístup ke dříve nedostatkovým artiklům se zjednodušoval, ostrovy byly lépe zásobené vodou a lidé měli lepší možnosti vzdělávání. Byly vybudovány vrty podzemní vody, rybářské firmy byly modernizovány a v 70. letech dosáhl počet nemocnic desítky a počet škol pěti set. Kromě základních škol bychom zde našli i gymnázia, technické a pedagogické školy, a kněžské semináře. Ostrovy se poprvé staly terčem turistického ruchu. To vše následovala Karafiátová revoluce v Lisabonu, jejímž faktickým

důsledkem bylo mimo jiné i osamostatnění Kapverdských ostrovů. (Klíma 2008, s. 70-71)

Vyhlášení nezávislosti ostrovů bylo stanoveno na 5. července 1975 a do té doby se vystříдалo několik dočasných vlád s vůdčími představiteli z Portugalska. Následně nastoupila k moci strana levicových revolucionářů jako prakticky jediná možná volba. Spojení Kapverd s Guineou-Bissau se stále jevilo jako možnost, která byla prozatím odložena, avšak ne zcela zavržena. Nově vzniklý stát se během druhé poloviny 70. let stal členem OSN a Západoafrického hospodářského společenství. (Klíma 2008, s. 72-82)

Ostrovy však na samostatnost nebyly ekonomicky ani zdaleka připraveny, a tak byly po první měsíce odkázány na potravinovou i finanční pomoc, která tentokrát přicházela z různých koutů světa. Nově ustavená nezávislost působila bez vybudování státnického aparátu nejistě a dala tak příležitost straně totalitárního charakteru. Za jejího vedení byla v 80. letech potlačována lidská práva, ale zároveň podporovány investice, což vedlo k hospodářskému vzestupu. A když byly na přelomu 80. a 90. let hlasy po demokracii stále silnější, proměnil se režim jedné strany v demokracii více stran (které se teprve v průběhu následujících let postupně vytvářely). Následně byla sepsána nová demokratická ústava. (Klíma 2008, s. 82-89)

Začátek nového milénia přál vysokoškolskému vzdělání. V roce 2001 byla založena soukromá univerzita a o pět let později vznikla spojením dvou institutů i první státní Kapverdská univerzita. V roce 2007 se Kapverdské ostrovy staly přidruženým partnerem Evropské unie a bylo rozhodnuto připoutat kapverdské escudo na kurz eura. Zvyšoval se také počet turistů mířících do Kapverd. Můžeme tedy stále sledovat rostoucí životní úroveň, přesto však ostrovy svým přelidněním nutí mnohé Kapverdany k emigraci. (Klíma 2014, s. 104-106)

2. Obyvatelstvo Kapverdských ostrovů a jejich kulturní identita

V této kapitole se zaměříme na obyvatele Kapverdských ostrovů, faktory ovlivňující jednotlivé demografické skupiny a vznikající kulturní identitu Kapverd'anů.

Podobně jako Azory či Madeira měly být i Kapverdské ostrovy osídleny evropským obyvatelstvem, avšak kvůli odlišnosti místního klimatu zde zůstalo bělochů jen pomálu, a to za účelem obchodu s otroky. Většinu afrického obyvatelstva na ostrově tvořili otroci. Našli bychom zde však i svobodné černochoy – často portugalsky hovořící – kteří leckdy doprovázeli posádky lodí. Běloši portugalského původu pocházeli především z Madeiry a zastupovali různé společenské vrstvy - od šlechticů po politické vyhnance. Kromě již zmíněných národnostních skupin se na Kapverdských ostrovech usídlili i Španělé, Francouzi, Angličané, Holanďané a Japonci. (Cardoso 2005, s. 20)

Portugalci se na rozdíl od jiných kolonizátorů striktně neoddělovali od černošského obyvatelstva. Ženy mořeplavců zůstávaly často v Evropě a muži plodili děti s černoškami. Míšenci se však na Kapverdách rodili i ze svazků černochoů rozdílných etnik (Cardoso 2005, s. 20). Tak vznikaly první generace Kapverd'anů, kteří v sobě nesli různá kulturní dědictví a toužili po vytvoření své vlastní kulturní identity (Cardoso 2005, s.21). Z těchto různorodých kulturních vlivů se postupným míšením vytvářela kapverdská kultura. Situaci popisuje Basil Davidson takto:

*„Na Kapverdských ostrovech neexistovala skutečně původní populace a bělochům a skoro-bělochům se nepodařilo prosadit portugalskou kulturu jinde než ve formálním a oficiálním plánu. Osvobozením se z otroctví ztratili černoši svou původní kulturu a nabývali novou. A byla to právě kapverdská kultura, která přežila.“*² (Davidson 1988, s. 45-46).

Jelikož bylo bílého obyvatelstva na ostrovech málo a intervaly mezi zastávkami kolem plujících lodí na ostrově Santiago se zkracovaly, byla portugalská koruna roku 1546 nucena připustit zastupování významných úřadů i černošským obyvatelstvem (Klíma 2008, s. 17). Na začátku 80. let 16. století ostrovy navíc postihlo sucho, jehož následkem byl tzv. velký hlad, který měl největší dopad právě na bělošské obyvatelstvo (Klíma 2008, s. 21). Naopak otroků na ostrovech přibývalo, neboť nejenže tu probíhal obchod s nimi, ale zůstávali zde i za účelem přípravy na svou budoucí práci, učení se způsobů a jazyka (Klíma 2008, s. 24). Původem africké obyvatelstvo se tak stále více podílí na tvorbě nové kapverdské kultury.

² „*Em Cabo Verde não havia uma população verdadeiramente nativa e os brancos e quase brancos nunca conseguiram impor a cultura portuguesa, a não ser no plano formal e oficial. Saindo da escravidão, os negros tinham perdido a sua cultura original e tinham adquirido outra e foi essa cultura cabo-verdiana que sobreviveu.*“ (Davidson 1988, s. 45-46)

Přes výrazný příliv obyvatel z částečně muslimské Afriky převažovalo na Kapverdách vždy křesťanství. Portugalci se již od objevení ostrovů zasazovali o katechezi místního obyvatelstva i otroků, kteří přes ostrovy jen projížděli. Doposud se tedy z hlediska náboženství největší přízni obyvatel ostrovů těší katolicismus. (Carreira 1984, s. 51-53)

V 17. století je mulatům z důvodu přetrvávajícího nízkého počtu bělošských obyvatel povoleno zastávat i církevní úřady, a to pouze s podmínkou jejich narození na ostrově (Klíma 2008, s. 27). Tímto se mulatskému a černošskému obyvatelstvu na ostrovech dostává na tuto dobu nevídaného postavení. Koruna se mulatské a černošské přesily na ostrovech bála, a proto bylo v roce 1620 nařízeno posílání žen (namísto do Brazílie) na Kapverdy, aby nedocházelo k tak silnému míšení obyvatelstva (Klíma 2014, s. 26).

Na přelomu 18. a 19. století sledujeme první, ale zdaleka ne poslední migrantské vlny na západ, kdy se Kapverdáné pracující na velrybářských lodích usazují v oblasti Bostonu (Klíma 2008, s. 35). Tímto způsobem se s migranty rozbíhá kapverdská kultura do světa.

Přestože černošskou komunitu na ostrovech můžeme dlouho spatřovat velmi klidnou a podobně jako zbytek kapverdského obyvatelstva smířenou se svým životem v nelehkých podmínkách, v polovině 18. století se černoši toužící po svobodě začínají na vlastní pěst stahovat do vnitrozemí, kde nacházejí sice bídny, ale svobodný život (Klíma 2008, s. 33). V roce 1835 se otroci v osadě Agarro spojují k povstání, které je předem vyzraženo (Klíma 2008, s. 38).

Portugalská koruna dlouhodobě využívá souostroví jako jakési detenční stanice, kam každoročně posílá nové a nové vyhnance, kterým trvá dlouho, než souzní s místním prostředím a jazykem. A tak za místními národněosvobozeneckými tendencemi stojí především místní mulati. (Klíma 2008, s. 44)

U Portugalců dlouho panují snahy omezovat veřejné projevy africké kultury. Od roku 1908 však na několik let dovolují ve městě pořádat africké slavnosti *tabanca* (Klíma 2008, s. 49). Tento stav ale nevydržel dlouho. Slavnosti byly ještě mnohokrát zakázány, aby mohly být později opět povoleny.

Po vzniku Portugalské republiky (1910) opět roste počet emigrujících Kapverdánů. A jelikož za prací do ciziny odcházejí především muži, je v roce 1920 počet žen na ostrovech téměř dvojnásobný oproti počtu mužů. Migrace však neustává a silně tak ovlivňuje demografické křivky. (Klíma 2008, s. 50-52)

Kapverdáné na rozdíl od obyvatel ostatních afrických kolonií obdrželi (již roku 1822) portugalské občanství. Díky tomu se během republikánského režimu několik místních rodáků angažuje v lisabonské politice, kde mohou hájit zájmy své domoviny. (Klíma 2008, s. 56)

I přes zvyšující se počet škol bylo vzdělání na ostrovech dlouho vzácnou komoditou. Ještě na začátku 50. let 20. století bylo 90 % obyvatel ostrovů negramotných. V roce 1964 byl ale vydán zákon o povinné školní docházce a toto děsivé procento se rychle snižovalo (Klíma 2008, s. 63). Přesto se ještě o deset let později odhadoval počet negramotných na 70 % (Klíma 2014, s. 91).

Po Karafiátové revoluci se mění zájmy Kapverdánů a navzdory tomu, že doposud byla valná většina obyvatel usazených na venkově, nyní stoupá počet obyvatel měst (Klíma 2014, s. 94).

V 80. letech bylo ještě postavení žen a mužů diferencované. Vzdělání dívek často nebylo považováno za tak důležité, a proto nalézáme mezi ženami větší procento analfabetů. Dívky také nezářídka kdy ukončily své vzdělávání základní školou, a pak odcházely zakládat rodinu. (Klíma 2008, s. 86)

3. Jazyková situace na Kapverdských ostrovech

Jako významnou součást kulturní identity Kapverdánů je nutno chápat jak oficiální jazyk (portugalštinu), tak i jazyk, který používají ke komunikaci (kapverdskou kreolštinu). Jazyková situace je na Kapverdách velice komplexní a tato kapitola je určitou snahou ji zmapovat.

3.1. Jazykový vývoj na Kapverdských ostrovech

Jelikož otroci přijížděli na Kapverdy z různých zemí a mluvili různými jazyky, bylo nutné najít jazyk, kterým by se dorozumívali nejen mezi sebou, ale i se svými pány. Většina bělochů na ostrovech mluvila portugalsky, ale pro otroky byl tento jazyk (který na ostrovy navíc dorazil hned v několika různých dialektech) natolik komplikovaný, že si raději vytvořili jeho zjednodušenou verzi, do níž mohli přidávat slova ze svých domorodých jazyků. Tak vznikla kapverdská kreolština³, již mezi domorodci na Kapverdských ostrovech můžeme slyšet dodnes. (Cardoso 2005, s. 24)

Původní pidgin⁴ pomáhal při střetu lidí z rozdílných kultur, ovládajících odlišné jazyky. Evropané, kteří přijížděli na Kapverdy a chtěli prozkoumat okolí „řek Guiney“⁵, se ještě v 16. století obraceli na kmen Jalofů. Ti je provázeli západní Afrikou a dorozumívali se s nimi pravděpodobně pidginem nebo jakousi proto-kreolštinou (Carreira 1984, s. 55). Překladaelé byli nepostradatelní v místní jazykové směsi, kdy se na jediném území střetávala kreolština, portugalština, africké jazyky a pidgin.

Kreolština postupně nahradila pidgin a nejenže se stala jazykem míšenců a černochů, kteří byli na souostroví přivezeni, ale začali ji používat i samotní kolonizátoři a postupně svou jazykovou propracovaností dalece předčila původní pidgin (Cardoso 2005, s. 27). Tato situace je popsána v roce 1784, kdy anonymní pisatel referuje, o tom že „...málo je těch, kteří perfektně ovládají portugalský jazyk, většina se

³ David Crystal (1994) vysvětluje kreolštinu jako „pidgin, který se stal mateřským jazykem řečové komunity“.

⁴ Crystal (1994) vykládá pidgin jako jazyk mající výrazně zjednodušenou gramatickou strukturu, lexikum i stylistickou škálu. Pidgin není nikdy mateřským jazykem, ale vyvíjí se při kontaktu dvou řečových komunit, které se navzájem nedokáží dorozumět. Při koloniální expanzi se rovněž nazýval „jazykem trhu“.

⁵ Pojem řeky Guiney označoval nejen území dnešní Guiney-Bissau, ale celé území od Dakaru až po Sierru Leone (Carreira 1984, s. 65).

jen řídí stylem mluvy této země.“⁶ (Carreira 1982, s. 68). Přesto se podobně jako u mnoha kreolštin i u kapverdské dlouho jednalo o jazyk mluvený a nikoliv psaný, jímž byl oficiální jazyk přinesený kolonizátory - v tomto případě portugalština. Z těchto důvodů bylo na kreolštinu nahlíženo jako na jazyk nízký v porovnání s oficiálním jazykem portugalským.

Ze spisů Josého Joaquina Lopese de Lima datovaného roku 1844 se dozvídáme, že domorodci užívají k mluvě jen kreolštiny, a to jak při komunikaci s úřady a duchovními, tak i při modlitbě. Ti, kteří obývají přímořské osady, většinou portugalštině rozumí, ale nemluví jí. Běloši, kteří přijíždějí na Kapverdy, začínají mluvit ve svých domácnostech kreolštinou, již učí i své děti. (Duarte 1998, s. 124)

V první polovině 19. století je většina obyvatel souostroví ngramotná, což podněcuje Joaquina Vieiru Botelhu da Costu a Custódia Josého Duarteho ke zkoumání a popsání kapverdské mluvy. Díky tomu může roku 1844 vyjít populárně naučná příručka *Kapverdská kreolština*. O rok později byly Antóniem de Paula Britelem vydány *Poznámky ke gramatice kreolštiny, kterou se mluví na kapverdském ostrově Santiago*, v nichž autor dokonce navrhl první kreolskou abecedu na fonetické bázi (Cardoso 2005, s. 43). To vše se děje navzdory úřadům, které zakazovaly používání kreolštin ve školách. Roku 1898 jsou do kreolštiny dokonce přeloženy výňatky z Camõesových *Lusoveců*. (Klíma 2008, s. 42- 47)

Kreolština má na ostrovech stále větší slovo, a tak se i domáhá více práv. Ve třicátých letech se za kreolštinu a kapverdskou kulturu staví Pedro Cardoso. Ten svou podporu dokládá projevem v divadle a svým dílem *Kapverdský folklór*, vydaným roku 1933 (Cardoso 2005, s. 46). Roku 1957 vychází *Kapverdský kreolský dialekt*, v němž autor žádá o zprávoplatnění kreolštiny na Kapverdských ostrovech (Klíma 2008, s. 64). To ovšem v tuto chvíli politická situace neumožňuje. O čtyři roky později vychází práce Marii Dulce de Oliveira Almady nazvaná *Kapverdy- Příspěvek ke studiu dialektu, jímž se mluví na souostroví*, v níž Almada ukazuje rozdíly mezi kreolštinou a portugalštinou a snaží se vyvrátit představu, že kreolština je jen špatně vyslovovaná portugalština (Cardoso 2005, s. 47). Dulce Almada se i po revoluci zasazuje o politické přijetí kapverdské kreolštiny a navrhuje výuku kreolštiny jako mateřského jazyka a portugalštiny jako druhého jazyka.

⁶ „...raro (são) os que sabem falar a língua portuguesa com perfeição, e só vão seguindo o estilo de falar da terra.“ (Carreira 1982, s. 68)

Ke konci století můžeme sledovat nejen další snahy o vytvoření abecedy kapverdské kreolštiny, ale i rychlý nárůst vydávaných gramatických příruček a učebnic kreolštiny (Cardoso 2005, s. 47). V roce 1998 bylo toto úsilí uzákoněno s nadějí na budoucí podporu sjednocení písemné formy kapverdské kreolštiny a usnadnění jejího užívání písemně. Tato očekávání potvrzuje závěr zákona 67/98 z 31.12.1998, v němž čteme, že „*standardizace abecedy je prvním krokem ke standardizaci písemného projevu*“.

V posledních letech můžeme sledovat další tendence o ustavení kreolštiny, jako například vydávání slovníků a jazykových příruček, snaha o zavedení výuky kreolštiny v rámci základního vzdělání, na vyšším stupni vzdělávání pak možnost bakalářského titulu v oboru Kapverdských a portugalských studií (Cardoso 2005, s. 30).

3.2. Současná jazyková situace na Kapverdských ostrovech

Přestože jediným oficiálním jazykem na Kapverdských ostrovech je stále portugalština, jejich obyvatelé většinou už od narození slýchávají kreolštinu. Kapverdčané jsou prakticky bilingvní, neboť ačkoliv v oficiálních institucích stále vládne portugalština, v běžné mezilidské komunikaci převažuje kreolština. Kvůli této diferenciaci jako by kreolštině a jejím mluvčím byl stále přisouzen nižší status, nežli má portugalština. Dochází zde k zajímavé dualitě, kdy jeden jazyk - portugalština - převládá v psané formě, a ten druhý – kreolština - je naopak častěji užíván v mluvené formě (Lima 2007, s. 14). Diglosie⁷ na Kapverdských ostrovech je charakteristická právě tímto kulturním a sociálním rozhraním mezi psaným a mluveným jazykem.

Jazyk, který si Kapverdčan pro konkrétní výpověď vybírá, závisí na konkrétním kontextu, ovlivněném různými sociálními a kulturními faktory.

Kreolština však na Kapverdách není vnímána pouze jako dorozumívací prostředek, ale i jako prvek utvrzující kulturní sounáležitost Kapverdčanů. Kapverdská kreolština je jedním ze základních prvků identity Kapverdčanů. Dulce Pereira popisuje jazykové dědictví těmito slovy: „...*sladký matčin jazyk, jazyk příběhů, přísloví, nejintimnějších myšlenek, poezie ve verši nebo v próze, jazyk, kterým se mluví nebo píše podle toho, jestli chce ustanovit nové pravidlo: jazyk všech Kapverdčanů bez výjimky, i těch, kteří mluví portugalsky.*“ (Pereira 2001, s. 153)⁸

⁷ Podle Štefánika (2004) je diglosie „*sociolingvistický jev, který se vyznačuje současným používáním dvou jazyků nebo dvou forem jednoho jazyka s odlišnou sociální a kulturní funkcí na jednom území.*“

⁸ „...*a doce língua da mãe, das estórias, dos provérbios, dos pensamentos mais íntimos, da poesia em verso ou em prosa, que se diz ou escreve conforme se pode ou a nova lei manda: língua de todos os cabo-verdianos sem excepção, mesmo dos que falam português.*“ (Pereira 2001, s. 153)

Kreolština je jediným jazykem spojujícím opravdu všechny Kapverdány, bez ohledu na to, jestli prošli procesem vzdělávání.

Při popisování jazykové problematiky na Kapverdských ostrovech je třeba rovněž zmínit problém analfabetismu, jehož závažnost sice klesá se snižujícím se počtem negramotných obyvatel, přesto však stále postihuje značnou část Kapverdánů. Podle Organizace pro vzdělávání a alfabetizaci dospělých tvořil v loňském roce poměr analfabetů mezi kapverdským obyvatelstvem 13.5 %.⁹ Mezi 15 a 24 lety věku bychom našli zhruba 2 % negramotných, avšak od patnácti do 64 let tvoří negramotní už 18 %. Od 65 let věku je procento negramotných nejvyšší, neboť v jejich mládí nebyla negramotnost spatřována jako závažný problém, proti kterému by bylo třeba bojovat. Dnes je tomu právě naopak, o čemž svědčí následující statistiky. Zatímco v roce 2000 byla kapverdská negramotnost na 25,2 procentech¹⁰, dnes tvoří jen něco málo přes polovinu. Při zachování stejné politiky vzdělávání můžeme tedy očekávat podobné tendence i v budoucnosti.

3.3. Jazyková politika Kapverdských ostrovů

Lima (2007) čerpá z Calveta, když charakterizuje jazykovou politiku jako veškeré vědomé volby v oblasti vztahů mezi jazykem a společenským životem ale především mezi jazykem a národním životem, zatímco jazykové plánování hledá a prosazuje prostředky nezbytné k uplatňování jazykové politiky.

Jelikož kapverdská kreolština nebyla až do druhé poloviny dvacátého století považována za jazyk, ale pouze za dialekt a Kapverdské ostrovy nebyly až do roku 1975 autonomním územím a užívalo se zde pouze portugalského jazyka, nemůžeme před tímto datem ani sledovat jazykovou politiku vypořádávající se s oběma jazyky. Podle Limy (2007) přijal Kapverdský stát skutečnost, že kapverdská společnost užívá dvou jazyků a vláda dala najevo svůj úmysl učinit v budoucnu oba tyto jazyky oficiálními. K tomu došlo již při osamostatnění Kapverdských ostrovů, a přestože do nynějška ještě ke zrovnoprávnění obou jazyků nedošlo, je možné pozorovat kroky vedoucí tímto směrem.

⁹ Zdroj: https://radioeducativa.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=3643:taxa-de-analfabetismo-em-cabo-verde-ronda-os-13-5-diretora-do-servico-de-educacao-e-formacao-de-adultos&catid=8&Itemid=108.

¹⁰ Instituto Nacional da Estatística de Cabo Verde (2001).

Prvním významným činem bylo vytvoření Generálního ředitelství pro kulturu v roce 1978, jehož cílem bylo zhodnocení kapverdské kreolštiny (Lima 2007, s. 76). To se zasadilo například o ustavení písemné formy kreolštiny, vytvořené pomocí slovozpytného pravopisu na fonologickém základě, což však nebylo podpořeno vládou. Mezi jeho další snahy patřil střednědobý plán usilující o kroky směřující k:

- zavedení kreolštiny do vzdělávacího systému,
- vytvoření gramatik, slovníků, slabikářů a dalších jazykových pomůcek,
- uvedení kreolštiny jako látky studované v rámci vzdělávání pedagogů,
- přijetí metodologie výuky portugalštiny, která by umožňovala její správné užívání,
- podnícení používání kreolštiny jako literárního jazyka,
- povzbuzení ke sběru a studiu orálních tradic, které jsou součástí znalostí o jazyce a kultuře Kapverdánů,
- zavedení kreolštiny do masmédií, především do rádia a novin.

V rámci dlouhodobého plánu se Generální ředitelství pro kulturu zasazuje o:

- zavedení kreolštiny do úředního, hospodářského, společenského a politického života země
- přípravu cesty k zavedení kreolštiny jako úředního jazyka a vymezení úlohy kreolštiny ve vztahu k úloze portugalštiny.

V roce 1989 dalo mezinárodní fórum podnět k myšlenkám o dvojjazyčném zgramotnění obyvatelstva, což dalo na Kapverdách vzniknout národní komisi pro kapverdský jazyk. V roce 1993 vznikla Národní komise pro zavedení abecedy, která vládě předložila návrh Sjednocené abecedy písemné kapverdské kreolštiny (ALUPEC), oficiálně přijaté roku 1998. Abeceda je však jen počátkem na cestě ke zrovnoprávnění kreolštiny s portugalštinou. V roce 1998 je proneseno rozhodnutí zavést v budoucnosti kreolštinu jako jazyk výuky. V následujícím roce se v kapverdské ústavě poprvé objevuje zmínka o kapverdském jazyce, a to hned několikrát, čímž jsou právně podpořeny předchozí snahy. Programem vlády v letech 2001-2006 byla přetrvávající podpora kreolštiny mířící k jejímu zrovnoprávnění s portugalštinou a bilingvismu, avšak přes podporu vlády neměly tyto její plány ve skutečnosti větší dopad. (Lima 2007, s. 76-81)

V roce 2012 vytvořila vláda Národní komisi pro jazyky tvořenou mimo jiné akademiky, spisovateli, básníky, která si jako svůj hlavní cíl stanovila zoficiálnění

kapverdské kreolštiny. Podle lingvistky a jedné z členů Komise, Adelaide Monteiro, není největším problémem pro tento krok samotné zavedení kreolštiny jako oficiálního jazyka, ale postup, jakým je to prováděno. Monteiro říká, že nejsou lidé, kteří by se bránili samotnému zavedení kreolštiny jako oficiálního jazyka Kapverdských ostrovů, ale že odpůrci směřují spíše proti strategiím, pomocí nichž má být tohoto cíle dosahováno. Stejného názoru je i spisovatel a člen Komise José Luís Tavares, který říká, že „si nemusíme vybírat žádnou variantu. Musíme zvolit takovou možnost, aby všechny osoby, které se projevují v kreolštině, mohly sjednocenou abecedou psát ve své variantě. Neboť to nejsou mluvčí, kdo sjednocuje jazyk, ale písmo.“¹¹. Tato společnost se nezabývá jen kapverdskou kreolštinou a portugalským jazykem Kapverdských ostrovů.¹²

3.4. Kapverdská kreolština

Podle Nara (1978) se všechny kreolštiny na lexikálním základu portugalského vytvořily z pidginu na portugalské bázi (Lima 2007, s. 13). V rámci souostroví se diferencovaly různé varianty kreolštiny, které se liší především po lexikální stránce (Cardoso 2005, s. 27). Všechny tyto varianty se zakládají na jedné kreolštině (Veiga 1998, s. 120).

Je známo, že portugalskou s sebou přivezli Portugalci již na prvních lodích přirážejících ke kapverdským břehům v roce 1462. Kreolština se podle historiků vytvořila přibližně o sto let později (Veiga 2009, s. 1). Zatímco portugalská je na Kapverdských ostrovech přítomná po pět staletí, kreolština po staletí čtyři. A celá čtyři staletí můžeme sledovat prezenci obou těchto jazyků na tomto geograficky označeném prostředí a jejich vzájemné ovlivňování se a přecházení jednotlivých portugalských vlivů do kreolštiny.

Kreolština se podle některých historiků v 2. polovině 16. století dostala na území, s nímž Portugalci obchodovali- na africkou pevninu, do tzv. území řek Guiney (Carreira

¹¹ “Não temos que escolher nenhuma variante; temos que escolher a possibilidade de que todas as pessoas que expressam em crioulo possam escrever na sua variante com um alfabeto unificado. Porque não são falares que unifica a língua, é a escrita”

¹² Zdroj: <https://ventosdalusofonia.wordpress.com/2012/11/06/comissao-nacional-para-as-linguas-prioriza-oficializacao-do-crioulo-cabo-verdiano/>.

1984, s. 65). Podle jiných teorií se naopak kapverdská kreolština buďto zrodila v Guiney-Bissau a poté byla dovezena na Kapverdy; nebo povstala současně jak z území řek Guiney, tak z Kapverdských ostrovů; a nebo se opravdu zrodila na Kapverdských ostrovech z mohutného míšení ras, které započalo již v roce 1460 spojením Portugalců s Afričankami (Araújo 2008, s. 58).

Ještě v 19. století se stejnou kreolštinou jako na Kapverdách mluvilo i v oblasti nynější Guiney-Bissau, kam byla přivezena potomky Portugalců a černošek, kteří byli do těchto končin vysláni jako zástupci Evropanů (Carreira 1984, s. 64-65). Portugalci by těžko odolávali místnímu klimatu a nebezpečím ze strany místních populací.

Stejně jako ostatní kreolštiny byla i ta kapverdská v 19. století považována pouze za dialekt jiného jazyka, v tomto případě portugalského. Ve druhé polovině 20. století jí byl udělen statut samostatného jazyka (Mendes 2009, s. 19).

Kapverdská kreolština si vzala za základ širokou slovní zásobu z portugalského, gramatika je však odvozená spíše od afrických jazyků- nejbližší je nigerokonžským jazykům (Carreira 1984, s. 57). Nacházíme zde podobnost s jazykem mandinka z jazykové větve Mandé z nigerokonžské jazykové rodiny, jejíž mluvčí bychom našli například v Sieře Leone, Senegalu, Pobřeží Slonoviny, Gambii a dalších zemích západní Afriky (Silva 1957, s. 32).

Kreolštinu Kapverdských ostrovů můžeme rozdělit na dvě hlavní skupiny, které jsou geograficky odděleny. První skupinu tvoří seskupení ostrovů na severu souostroví, tzv. Návětrné souostroví, v portugalské nazývané Ilhas do Barlavento. K tomuto souostroví patří z větších ostrovů například Santo Antão, São Vicente, São Nicolau, Boa Vista a Sal. Do druhé skupiny řadíme jižní, tzv. Závětrné souostroví, v portugalské označované jako Ilhas do Sotavento, k nimž z větších ostrovů náleží například ostrovy Maio, Santiago, Fogo a Brava. Mezi těmito dvěma skupinami můžeme nalézt mnoho fonetických rozdílů v mluvené variantě. Kreolština Závětrného souostroví se navíc liší výrazně vyšším procentem slovní zásoby afrického původu. (Silva 1957, s. 35-36)

Kapverdská kreolština je z afrických kreolštin nejbližší guinejské kreolštině, s níž tvoří jednu dialektologickou skupinu. Větší podobnost s guinejskou kreolštinou můžeme nalézt u kreolštiny Závětrného souostroví. Tato skutečnost byla dána častou přítomností Kapverdů v Guiney-Bissau, kam byli vysíláni svými portugalskými kolonizátory za účelem kolonizace nebo zklidnění situace v blízké portugalské kolonii. Baltasar Lopes da Silva se dokonce domnívá, že guinejská kreolština nevzešla

z přímého kontaktu místních s Portugalci, ale právě z kontaktu domorodců s Kapverd'any. Jejím přímým předchůdcem by tedy nebyla portugalština, ale právě kapverdská kreolština. (Silva 1957, s. 31)

Celkově bychom vztah mluvčích k jednotlivým jazykům a jejich roli v kapverdské společnosti mohli nastínit následující tabulkou vytvořenou Manuelem Veigou a Dulce Almadou (Araújo 2008, s. 59).

Tabulka č. 1: Dichotomie mezi kapverdskou kreolštinou a portugalštinou

Kapverdská kreolština	Portugalština
Jazyk mateřský	Jazyk oficiální
Národní	Mezinárodní
Neformální	Formální
Ústní	Písemná
Národ	Stát, byrokracie
Kulturní odpor	Kulturní nadvláda
Nižší sociální vrstva	Elita
Tradice	Modernita

Zatímco kreolština je jazykem přátelství, portugalština je spíše prestižním a byrokratickým jazykem, což může být způsobeno i dlouho chybějící normativizací gramatiky psané kreolštiny. Kromě problému diglosie bychom na Kapverdách mohli řešit i dialektologický rozdíl, který je dán postupným osidlováním devíti z deseti Kapverdských ostrovů a přetrvávající nízkou mobilitou obyvatel mezi nimi. Přestože vztah mezi kreolštinou a portugalštinou nebyl na Kapverdách vždy harmonický a kreolštinou bylo dlouhou dobu opovrhováno, jednalo se vždy o vztah pokojný. Když v roce 1975 Kapverdy nabyly nezávislost, počaly snahy o navrácení důstojnosti kapverdské kreolštině a o usnadnění porozumění obyvatel mezi jednotlivými ostrovy a dialekty. A zatímco se portugalština ustavovala jako jazyk výuky a úřední jazyk, k institucionalizaci kreolštiny chyběly podklady a lidé i instituce, kteří by je vytvořili. A tak se kreolština stala „pouze“ jazykem národním. U portugalštiny se na rozdíl od kreolštiny nikdo nemusel zabývat nedostatečnou nebo chybějící standardizací pravopisu, gramatikou, manuály, učiteli a knižní oporou. Dialektologické rozdíly mezi jednotlivými ostrovy navíc prosazení kreolštiny ještě znesnadňují, a tak je uchýlení se k jediné variantě portugalštiny praktickým vyústěním z tohoto problému. Proti mluví

i sociální, ekonomické a kulturní výhody znalosti portugalského jazyka, a institucionalizace angličtiny jako světového jazyka, který by i na Kapverdách mohl být zaveden namísto investic do kreolštiny. Kapverdská kreolština však v mnoha situacích naprosto převládá nad portugalským jazykem, a tak nemůže být ignorována. (Veiga 2009, s. 2-5)

Proto se různí kapverdští vlastenci staví za kapverdskou kreolštinu a jako prostředky jejího obhajování si často vybírají i svá hudební či literární díla. Veiga považuje kreolštinu za nenahraditelný prostředek národní identity sjednocující veškeré kapverdské obyvatelstvo do jednoho národního celku. Přesto však nezlehčuje důležitost portugalského jazyka jako prvku mezinárodního propojení Kapverd se světem a jako nástroje k interkulturnímu dialogu. Podle autora je tedy východiskem prosazení situace, kdy by portugalský jazyk byl užíván jako lingua franca a současně by byla prosazována kapverdská kreolština jako další oficiální jazyk. Zatímco by tedy národním jazykem byla kapverdská kreolština, oficiálním jazykem by společně s kreolštinou byla portugalský jazyk, která by současně sloužila i jako pracovní jazyk. Doplněly by je navíc angličtina a francouzština, které by jako mezinárodní jazyky zajišťovaly další propojení se světem. (Veiga 2009, s. 6-8)

3.5. Kreolština a portugalský jazyk v komunikaci obyvatel Kapverdských ostrovů

Dalo by se říci, že to, který jazyk Kapverdčan v konkrétní situaci použije, závisí na sociálním a kulturním kontextu výpovědi. Podle Adelaide Limy (2007) je možné pozorovat rozdílné užívání jazyků v následujících prostředích:

- ⇒ mezi rodinnými příslušníky je většinou užívána kreolština, jen velmi zřídka je mateřským jazykem portugalský jazyk
- ⇒ v kreolštině se také zpravidla vyprávějí lidové historky, vtipy a další neformální promluvy
- ⇒ ve škole už se užívání jazyků různí. Vyučující, ačkoliv mezi sebou užívají kreolštinu, při vyučování mluví portugalsky. Dojde-li však k nějakým veřejným setkáním, bývají uvedena v portugalském jazyce, ale následující debata se zpravidla odehrává v kreolštině. Starší vyučující dávají větší důraz na užívání portugalského jazyka, a to jak mezi sebou, tak při komunikaci s žáky. Současně však roste počet těch, kteří s žáky, ať už pouze mimo výuku nebo i v ní, mluví kreolštinou

- ⇒ co se týče sociálních a kulturních událostí, není zde jasného pravidla. Odehrávají se někdy v portugalské a někdy v kreolské a závisí zde na tématu, o němž pojednává nebo čistě na rozhodnutí autora
- ⇒ při náboženských slavnostech je v současné době většinou užíváno kreolštiny
- ⇒ v administrativní správě je užíváno jak portugalské, tak kreolštiny. Lidé v nadřízené funkci užívají většinou portugalskou, i když i to se mění s mladou generací, která i do této sféry vnáší kreolštinu a nezděrá se jí používat, i pokud její příslušníci zastávají společensky nadřízenou funkci
- ⇒ rádio a národní televize vysílají sice v portugalské, ale moderátoři se na své hosty často obrací v kreolské, nebo zůstávají u portugalské, jedná-li se o intelektuály nebo politiky. Můžeme se tedy domnívat, že je možné užívání jednotlivých jazyků spojovat se sociálním statusem mluvčích.

Zaměříme-li se na svět reklamy, přicházíme v dnešní době stále častěji do styku s kreolštinou, avšak portugalská stále ještě úplně neztratila své postavení. Zatímco nabídky prací jsou prezentovány spíše v portugalské, pozvánky na různé společenské události jsou zpravidla v kreolské. (Veiga 2009, s. 4)

Zajímavé je, že i politici a novináři mluvící většinou portugalsky užívají kreolštinu v situacích, kdy je zapotřebí porozumění většiny, jako například při přírodních katastrofách nebo v předvolební kampani. Dodnes se v televizi setkáme se spoty v kreolské, v nichž se psaný text objevuje portugalsky.

Stejně tak bychom našli mnoho kapverdských spisovatelů, kteří by pro své psaní nepoužili jiného jazyka než portugalské, přestože se svými dětmi mluví výlučně kreolštinou. (Veiga 2009, s. 4)

Situaci můžeme shrnout slovy brazilského spisovatele Jorge Amada z roku 1986, který říká, že na Kapverdách „*život plyne v kreolské*“¹³ (Veiga 1999, s. 16).

¹³ „*a vida decorre em crioulo*“. (Veiga 1999, s. 16)

4. Vzdělávací systém na Kapverdských ostrovech

Nelze popsat výuku portugalského jazyka, aniž bychom stručně zmapovali kapverdský vzdělávací systém, který ji provádí. Přestože se od toho českého liší, je možné jeho jednotlivé stupně pojmenovat stejně, nemůžeme si pod nimi představit totéž.

4.1. Jazyk výuky

Jelikož veškerá výuka probíhá na Kapverdských ostrovech v portugalském jazyce, je nutné, aby ji studenti od počátku svých studií ovládali, a měli tak důležitý základ pro plnění dalších školních disciplín (Araújo 2008, s.61). Před začátkem vzdělávacího procesu většina žáků portugalsky nemluví. Většina z nich však byla vystavena kontaktu s portugalsky mluvícími nebo zaslechla portugalský jazyk v rádiu či televizi. Sami však mají pouze pasivní znalost portugalského jazyka. Tento fakt je nutné mít na zřeteli, když uvažujeme o vzdělávacím procesu a porozumění, a to především v prvních letech základního vzdělání. (Araújo 2008, s. 64)

Dítě, které se s portugalským jazykem setká jen okrajově, může utrpět šok, když v šesti až sedmi letech vstupuje do nového školního prostředí a navíc k němu učitel mluví pouze v portugalském jazyce. Nejenže je pro dítě obtížné přijímat myšlenky v tomto jazyce, ale musí se naučit se v něm dorozumívat. Proto mohou být častá jazyková pochybení jiné povahy, než je běžné u dětí v prvních ročnících školy, kteří studují ve svém mateřském jazyce. A tak je pro odpovídající výuku důležité znát nejen oba jazykové systémy a jejich rozdíly a konkrétní problémy, ale i jazykové prostředí, ze kterého dítě pochází. K tomu všemu je třeba přihlížet i při zavádění nových výukových metod. (Araújo 2008, s. 65-66)

Hlavní obtíží výuky v portugalském jazyce je fakt, že portugalský jazyk je vyučován jako mateřský, čili že vyučující již předpokládá určitou znalost jazyka a jeho slovní zásoby, což ovšem u mnoha dětí neodpovídá jejich skutečnému jazykovému povědomí¹⁴.

Araújo podrobil výzkumu budoucí pedagogie a jeho data nám pomohou ke zmapování pedagogického prostředí na Kapverdách. Z průzkumu provedeného Araújo (2008) vyplývá, že drtivá většina studentů pedagogických ústavů považuje za nejkorektnější evropskou variantu portugalského jazyka (mezi prvním ročníkem se jedná o 89,3 %, v druhém ročníku je to 60,7 %), druhou nejkorektnější variantou je podle nich kapverdská portugalsčina (z prvního ročníku by ji zvolilo 7,1 %, zatímco z druhého 28,6

¹⁴ ILTEC: Diversidade Linguística na Escola Portuguesa.

%), a nejméně zastánců měly angolská a brazilská portugalština (pro obě se dohromady z obou ročníků rozhodlo pouze 7,1 % studentů). Při nahlédnutí do těchto výsledků si můžeme udělat jasný obrázek, která z variant portugalštiny vévodí v kapverdských školách jako jazyk výuky. Tato skutečnost může být dána nejen historicky těsným propojením Kapverdských ostrovů s Portugalskem, ale i tím, že v minulosti bylo právě Portugalsko zemí, kam Kapverd'ané po dlouhá staletí dojížděli za vzděláním.

Hlavním problémem při výuce v portugalštině může být fakt, že sami vyučující se s tímto jazykem setkávali především ve škole a velmi málo z nich ho využívá ve všech životních situacích (podle Araúje (2008) pouze 3,6 % dotázaných). Oni sami mají snahu zlepšovat svou úroveň portugalštiny především za účelem zdokonalení se ve své profesi a usnadnění výuky v tomto jazyce, ale i lepší interpretace textů. Užití portugalštiny jako oficiálního jazyka na Kapverdských ostrovech spatřují jako druhotné vzhledem ke svému povolání. Další výhodou portugalského jazyka je jeho možné užití v komunikaci s dalšími zeměmi PALOPu nebo ve zbytku portugalsky mluvícího světa. Díky tomu lidé, kteří projdou výukou v rámci kapverdského školství, ovládají jeden ze světových jazyků, usnadňující jim nejen kontakt s vnějším světem, ale i získání zaměstnání v dalších portugalsky mluvících zemích.

4.2. Stupně vzdělávání

Poté, co se Kapverdské ostrovy dočkaly samostatnosti, prošel kapverdský vzdělávací systém dvěma podstatnými vzdělávacími reformami. První byla uzákoněna v roce 1990 a do nynějška jediná reforma, která se proti ní vymezuje, je z roku 2010. Mezi výrazné změny prosazené poslední reformou patří především zkrácení předškolní docházky o rok, která nyní začíná od čtyř (a ne tří) let a změny v otázce povinnosti jednotlivých školních ročníků. Skutečnost, že byla předškolní docházka o rok zkrácena a že není povinnou součástí výuky, nejenže ukazuje její nevýznamnost v očích kapverdské vlády, ale dává také větší prostor domácímu vzdělávání a socializaci dítěte. Dalším rozdílem oproti předchozímu vzdělávání je přiřazení dvou ročníků původně středního vzdělání k základnímu, čímž se základní vzdělání prodloužilo z šesti na osm let, zatímco střední se zkrátilo z šesti na čtyři roky. Povinná docházka byla prodloužena z původních šesti na deset let studia. Na rozdíl od předchozího uspořádání studia tak došlo k situaci, při níž poslední dva roky povinné školní docházky již nespádají do státem hrazeného základního vzdělání, ale musí být hrazeny rodinou dítěte. Stát tedy

předpokládá, že finanční zázemí kapverdské rodiny umožňuje placení finální části studia nutné pro uzavření povinné školní docházky. (Delgado a Melo 2016, s. 44-45)

Ministerstvo vzdělání Kapverdských ostrovů uvádí následující stupně vzdělání a následně popisuje jejich cíle, metody a obsah výuky, a jejich jednotlivé dílčí fáze.¹⁵

Tabulka č. 2: Vzdělávací systém na Kapverdských ostrovech

Stupeň vzdělání	Cyklus vzdělání	Věk žáků	(Ne)povinné
Předškolní		4-5 let	Nepovinné
Základní	1. část: 1., 2., 3. a 4. rok studia	6-9 let	Povinné
	2. část: 5. a 6. rok studia	10-11 let	Povinné
	3. část: 7. a 8. rok studia	12-13 let	Povinné
Střední	1. část: 9.-10. rok studia	14-15 let	Povinné
	2. část: 11.-12. rok studia	16-17 let	Nepovinné

Zdroj: <http://www.uel.br/revistas/uel/index.php/mediacoes/article/viewFile/26997/pdf>

4.2.1. Předškolní výuka

Od čtyř do šesti let mohou děti navštěvovat mateřské školy. Děti navštěvují mateřské školy podle obce, do níž spadají (Araújo 2008, s. 60). Účast na předškolní výuce není pro děti povinná. Výuku zajišťují soukromé, komunální, náboženské a veřejné instituce, jejichž funkci a pedagogickou činnost řídí Ministerstvo vzdělání Kapverdských ostrovů. Podle kapverdského ministerstva vzdělání by jako první vzdělávací fáze mělo předškolní vzdělání podporovat především vyvážený vývoj dítěte, doplňovat tak výchovné povinnosti rodiny a podporovat obecní iniciativy.¹⁶

4.2.2. Základní vzdělání

Základní vzdělání probíhá u žáků od šesti let a je děleno do třech cyklů. Prvním cyklem je první, druhá, třetí a čtvrtá třída a procházejí jím žáci od šesti do devíti let. Druhou fází tvoří pátá a šestá třída a žáci jimi procházející jsou mezi desátým

¹⁵ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=92%3Aestruturade-organizacao-do-sistema-educativo-vigente&catid=79%3Aamtie&Itemid=568.

¹⁶ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=108:educacao-pre-escolar&catid=87:o-sistema-educativo.

a jedenáctým rokem věku. Třetí fázi tvoří sedmá a osmá třída, v nichž žáci dospějí od dvanáctého do třináctého roku věku. (Delgado a Melo 2016, s. 44)

V prvním cyklu je veškerá výuka zajišťována jediným vyučujícím, kterému se dostává další výpomoci pouze ve specializovaných oblastech, je-li tomu třeba. Ve druhém cyklu zajišťuje několik kantorů výuku napříč různými obory, každý dle svého zaměření. V posledním, třetím, cyklu základního vzdělání je již výuka dělená na předměty nebo skupiny předmětů, které jsou zajišťovány jednotlivými vyučujícími v závislosti na jejich specializaci. (Delgado a Melo 2016, s. 45)

Zatímco první fáze má především propedeutický účel, ta druhá učí žáky všeobecnému vzdělání, aby ve třetí fázi mohli své již nabyté znalosti rozšiřovat a prohlubovat, a zvýšit tak úroveň svého již dosaženého vzdělání. Základní vzdělání je povinné. Je možné ho splnit jak ve veřejných, tak v soukromých školách. Ve veřejných školách je základní vzdělání garantováno státem všem od šesti do patnácti let věku zdarma. Do studijního plánu v rámci základního vzdělání spadá portugalský jazyk, matematika, vědy a umění (tělovýchovné, hudební, dramatické a výtvarné). Všechny tyto předměty jsou vyučovány jedním učitelem.¹⁷

4.2.3. Střední vzdělání

Navazující střední vzdělání probíhá ve dvou cyklech po dvou letech a na rozdíl od základního vzdělání není hrazené státem. Absolvováním prvního cyklu ukončuje student povinnou školní docházku, druhý cyklus je již dobrovolný. Zatímco první cyklus upevňuje znalosti nabyté v rámci základního vzdělání a směřuje studenta k práci, druhý cyklus připravuje studenta buďto na navazující vzdělání nebo aktivní profesní život (Delgado a Melo 2016, s. 45). Student se v něm proto rozhoduje mezi technickými obory nebo pokračujícím všeobecným vzděláním, které mu otevře dveře k dalšímu studiu. Střední vzdělání je primárně určeno pro žáky mezi čtrnácti a sedmnácti lety věku, vrchní hranicí povoleného věku studenta na tomto stupni vzdělání je však 20 let věku. Nabízí ho jak veřejné, tak soukromé střední školy.¹⁸

Výuka na tomto stupni vzdělání navazuje na předchozí výuku a pomáhá rozvíjet znalosti dosažené v základním stupni vzdělání, zlepšuje intelektuální schopnosti

¹⁷ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=107:ensino-basico&catid=87:o-sistema-educativo.

¹⁸ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=106:ensino-secundario&catid=87:o-sistema-educativo.

studentů a jejich fyzickou kondici nutnou k aktivnímu společenskému životu. Rovněž zprostředkovává nabytí základních znalostí ve studiu vědeckotechnologickém a kulturním, které jsou nutné k dalšímu studiu. Těm, kteří se rozhodnou zakončit své středoškolské studium dvouletou specializací na technický nebo umělecký obor, nabízí profesní kvalifikaci zhodnocující je na pracovním trhu.¹⁹

4.2.4. Vyšší vzdělání

Vyšší vzdělání se na Kapverdských ostrovech dělí na univerzitní a polytechnické vzdělání. Obě formy usilují o rozšiřování výzkumu. Zatímco ta univerzitní zaštiťuje přípravu jednotlivců na jejich socioekonomické a kulturní profesní aktivity, a to ze stránky vědecké, technické i kulturní, výuka polytechnická obohacuje studenty jednak o teoretické i praktické vědecké poznatky, jednak o kulturní a technické vzdělání na vyšší úrovni. Probouzí v nich schopnost kritické analýzy, porozumění a řešení konkrétních problémů, čímž je připravuje na jejich profesní aktivity.²⁰

4.2.5. Další formy vzdělání

Na Kapverdách bychom mohli nalézt i další, méně klasické formy vzdělávání. Například dálkové studium představuje na ostrovech vzdělávací rádio- Rádio Educativa e Rural em Cabo Verde, které začalo vysílat již po vzniku Kapverdského nezávislého státu. Jeho vzniku napomohla i mise UNESCO. Od počátku vysílání proběhly nejdříve kurzy zaměřené na vzdělávání široké veřejnosti a alfabetizaci probíhající střídavě v portugalštině a kreolštině, poté vzdělávání vyučujících základních škol v oborech psychologie, průmyslu a portugalské gramatiky, dále se rádio zaměřilo na vzdělávání dospělých. Rozhlasové vzdělání v současnosti doplňují prezenční semináře a tištěné publikace, napomáhající ke vzdělání širšímu okruhu mladých lidí ze všech okresů.²¹

Pro ty, kteří opustili běžný vzdělávací systém mezi čtrnácti a dvaceti čtyřmi lety věku, nabízí program Vzdělání a zaměstnanost pro mladé (Programa de Formação e Ocupação de Jovens) odborné školení. Tento program funguje od roku 1993 a nejen že zvyšuje šance mladých lidí najít si práci, ale zároveň je podporuje v jejich aktivitách

¹⁹ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=106:ensino-secundario&catid=87:o-sistema-educativo.

²⁰ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=105:ensino-superior&catid=87:o-sistema-educativo.

²¹ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=104:ensino-a-distancia&catid=87:o-sistema-educativo.

napomáhajících k socioekonomickému rozvoji jejich regionů. Počet zapojených regionů i osob se každoročně zvyšuje. Program v současnosti nabízí široké spektrum vyučovaných oborů, a tak se student může zaměřit například na technické či umělecké odvětví, nebo na resort služeb.²²

Kapverdské ostrovy nabízí vzdělání i pro handicapované. Osoby s postižením jsou začleněny do běžného vzdělávacího procesu na úrovni předškolního, základního i středního vzdělání. Usnadnění jejich integrace a zajištění podmínek vhodných k jejich vzdělávání zaručuje sektor speciálního vzdělávání.²³

Poslední formou zvláštního vzdělávání, kterou bych zde chtěla uvést, je mimoškolní vzdělání. Uskutečňuje se ve dvou stupních. Tím prvním je základní vzdělávání dospělých, do něž spadá alfabetizace a další činnost pozdvihující sociální úroveň zúčastněných studentů. Tím druhým je působení připravující účastníky na jejich profesní život.²⁴

4.3. Výuka portugalštiny

Jelikož veškerá výuka probíhá na Kapverdských ostrovech v portugalštině (Araújo 2008, s. 61), je nutné, aby ji studenti od počátku svých studií ovládali, a měli tak důležitý základ pro plnění dalších školních disciplín. Nedostatečná znalost portugalského jazyka může negativně ovlivnit veškerou výuku odehrávající se v tomto jazyce. Před začátkem vzdělávacího procesu většina žáků portugalsky nemluví, byli většinou pouze vystaveni kontaktu s portugalsky mluvícími nebo zaslechli portugalský jazyk v rádiu či v televizi. Sami však mají pouze pasivní znalost portugalštiny a nejsou zvyklí tento jazyk aktivně používat. Tento fakt je nutné mít na zřeteli, když uvažujeme o vzdělávacím procesu a porozumění, a to především v prvních letech základního vzdělání. (Araújo 2008, s. 64)

Na rozdíl od jiných předmětů vyučovaných ve škole není cílem jazykové výuky jen to, aby byl žák schopen perfektně ovládnout gramatická pravidla v učebnici, ale i to, aby se byl daným jazykem schopen bez větších problémů dorozumívat. V současné

²² Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=103:formacao-profissional&catid=87:o-sistema-educativo.

²³ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=102:educacao-especial&catid=87:o-sistema-educativo.

²⁴ Zdroj: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=101:educacao-extra-escolar&catid=87:o-sistema-educativo.

době navíc roste počet bilingvních mluvčích, jejichž výuka vyžaduje zvláštní přístup. S tímto by dnešní škola měla pracovat tak, aby se děti stávaly dvojjazyčnými nebo vícejazyčnými. (Araújo 2008, s. 67-68)

Nejčastěji bývá na výuce portugalštiny na Kapverdských ostrovech kritizováno to, že výuka od studentů očekává předchozí znalost jazyka a je prováděna stejnou formou, jako kdyby se jednalo o jejich mateřský jazyk (Sanches 2008, s. 34). Tak tomu však u valné většiny studentů není.

Student k novému jazyku přistupuje vždy se svými znalostmi, které si osvojil u svého mateřského jazyka nebo jiných dříve naučených jazyků (Cardoso 2005, s.11). Z tohoto důvodu může někdy při učení nových jazyků docházet k chybování, které se nemusí přímo vztahovat ani k mateřskému jazyku, ani k výuce nového jazyka (v tomto případě portugalštiny), ale může jít jen o využití již naučených pravidel kreolštiny ke komunikaci v nově studovaném jazyce- portugalštině. Tímto způsobené chyby mohou mít charakter fonologický, gramatický, lexikální a sémantický.

Mluvčí kapverdské kreolštiny, kteří se snaží osvojit si portugalštinu jako druhý jazyk, naráží na řadu překážek spojených především s lexikálním odvozováním slov z portugalštiny do kreolštiny. Proto i když může být například kořen slovesa vyjádřen v obou jazycích podobně nebo stejně, v portugalštině existuje tvarů slovesa mnohem více než v kreolštině. Zatímco portugalský tvar slovesa v sobě odráží osobu, čas, způsob, rod a aspektuálnost a současně se musí shodovat v osobě a čísle s podmětem, sloveso v kreolštině nevyjadřuje osobu, číslo, čas, způsob ani aspektuálnost. Z tohoto důvodu je poměrně častou chybou u těch, jejichž mateřským jazykem je kreolština, že této jednoduchosti časování sloves ve svém rodném jazyce využívají i při komunikaci v portugalštině, v níž ovšem jednotlivé tvary lišící se ve všech uvedených kategoriích jedním slovesným tvarem nahradit nelze. (Araújo 2008, s. 106-107)

U Kapverd'anů, kteří si jako svůj rodný jazyk osvojili kreolštinu a nyní se učí portugalštinu, se proto mohou objevovat chyby ve shodě v rodě i v čísle. Dalším úskalím může být větná struktura a to především v případě nepřímého předmětu, který má v kapverdské kreolštině jiné postavení než v portugalštině nebo užívání předložek, neboť pro některé portugalské předložky neexistuje ekvivalent v kreolštině. K tomu se navíc přidávají pravopisné chyby, které mohou vznikat z důvodu rozrůznění pravopisu stejných fonémů nebo nových pravopisných reforem, a problémy při jednání s osobami zaviněné jazykově jiným hierarchickým žebříčkem. Méně často bychom se setkali například s chybami v interpunkci. (Araújo 2008, s. 108-126)

Ana Cardoso (2005) uvádí jako nejčastější chyby časování sloves, chyby ve shodě v rodě a čísle a chybějící členy určité. Navíc dodává, že v případě existence stejného slova v obou jazycích, avšak s rozdílným významem, dochází k chybnému užívání slov.

Vzhledem k podobnosti jazyků může však dojít i k situaci, kdy Kapverd'an použije pravidla kapverdské kreolštiny při komunikaci v portugalštině a přestože je výsledná věta gramaticky správná, má oproti stejné větě v kreolštině posunutý význam²⁵. Je proto zapotřebí maximálního uvědomění rozdílnosti těchto dvou jazyků, aby mohl vyučující vyložit žákům portugalský jazyk. V mnohých případech je vhodné používat obou jazyků k lepšímu popsání kontrastů mezi nimi a pro lepší osvojení portugalského jazyka studenty.

Většina výuky portugalštiny se na Kapverdských ostrovech zaměřuje na gramatiku, a předpokládá, že lexikum je studentům již alespoň částečně známo. Jelikož však nelze předpokládat, že se jedná o rodilé mluvčí, není vždy vhodné aplikovat stejný princip. Sanches (2008) je toho názoru, že kapverdský vyučující by v hodinách portugalštiny měl dávat větší důraz na porozumění portugalskému textu. Žáci by podle něj měli číst nahlas pouze v případě, že je cílem výuky správná výslovnost nebo intonace, neboť právě na tyto oblasti se žák při hlasitém čtení zaměřuje nejvíce a své případné neporozumění textu nemůže při čtení nahlas dát najevo. Ve všech ostatních případech by měl vyučující dát přednost čtení potichu, při němž se žáci mohou lépe soustředit na význam slov díky tomu, že mohou číst ve svém vlastním tempu a případně se v textu vracet, pokud jim význam celku není jasný. Větší pozornost by podle Sanchese měla být věnována i výběru samotných textů. Ten by mělo vždy provádět více osob, neboť každý čtenář text vnímá jinak a jeden jediný člověk tedy není s to provádět výběr. Právě čtení by měla být věnována větší pozornost, neboť vhodná literatura pozitivně ovlivňuje nejen porozumění, ale i písemný projev žáka.

Sanches (2008) poukazuje na fakt, že při testování studentů dochází i k tomu, že ačkoliv je student obeznámen s látkou, může se setkat s neúspěchem z důvodu neschopnosti správně vyjádřit nabyté vědomosti písemně. Ať už se však jedná o ústní či písemný projev, portugalský jazyk je základním kamenem, na němž kapverdští žáci stavějí své budoucí vzdělání a možnosti zaměstnání.

²⁵ ILTEC: Diversidade Linguística na Escola Portuguesa.

4.4. Vzdělávání pedagogů na Kapverdských ostrovech

Vzdělávání nových vyučujících má silný dopad na kvalitu celého vzdělávacího systému a vzdělávání žáků. Zatímco bezprostředně po dosažení nezávislosti Kapverdských ostrovů byl největší důraz kladen na základní vzdělání a tudíž i přípravu vyučujících pro tuto úroveň, již v roce 1977 byla založena Škola pro přípravu pedagogů na střední vzdělání (Escola de Formação de Professores para o Ensino Secundário) a v roce 1994 Pedagogický institut. Ten připravuje vyučující na výuku v rámci předškolního a základního vzdělání. V roce 1995 byl doplněn o Vyšší vzdělávací institut (Instituto Superior da Educação~ISE), který uzpůsobuje vyučující k výuce na středním stupni a v současnosti spadá pod Veřejnou univerzitu Cabo Verde (Universidade Pública de Cabo Verde). V roce 2012 byl Pedagogický institut nahrazen Vysokoškolským vzdělávacím institutem (Instituto Universitário de Educação~IUE), jenž by měl zaručovat vyšší úroveň při vzdělávání učitelů pro všechny úrovně vzdělání a současně zajišťovat kvalitní vzdělání v oblastech vědy, didaktiky i pedagogiky odpovídající současným požadavkům kapverdského školství. Budoucí učitelé na základních školách mohou na Vysokoškolském vzdělávacím institutu dosáhnout bakalářského titulu v portugalském jazyce, kapverdských studiích, matematice, vzdělávání dětí, dějepisu a zeměpisu, společenských vědách, fyzice a chemii, umění (výtvarné, hudební a divadelní umění), tělesné výchově a výuce anglického a francouzského jazyka. Pedagogického vzdělání je na IUE možné dosáhnout i dálkovým studiem. (Tavares aj. 2015, s. 7-13)

Obě instituce (IUE i ISE) si kladou za úkol nejen počáteční vzdělání, ale i celoživotní vzdělávání vyučujících (Araújo 2008, s. 63).

Ten, kdo se chce stát učitelem v předškolním nebo základním vzdělání, musí projít dvouletým vzdělávacím kurzem na Vysokoškolském vzdělávacím institutu. Tato instituce zajišťuje střední vzdělání a spadají pod ní tři školy, a to v Praie, v Assomadě (obě na ostrově Santiago), a v Mindelu (na ostrově São Vicente). Stále však přetrvává významný počet vyučujících bez pedagogického kurzu, kteří musejí procházet školeními připravujícími je na plnění současných výukových programů (Araújo 2008, s. 63). Počet vyučujících bez aprobace však v posledních letech výrazně poklesl a to z 30,4 % v roce 2000 na 4,0 % v roce 2013²⁶.

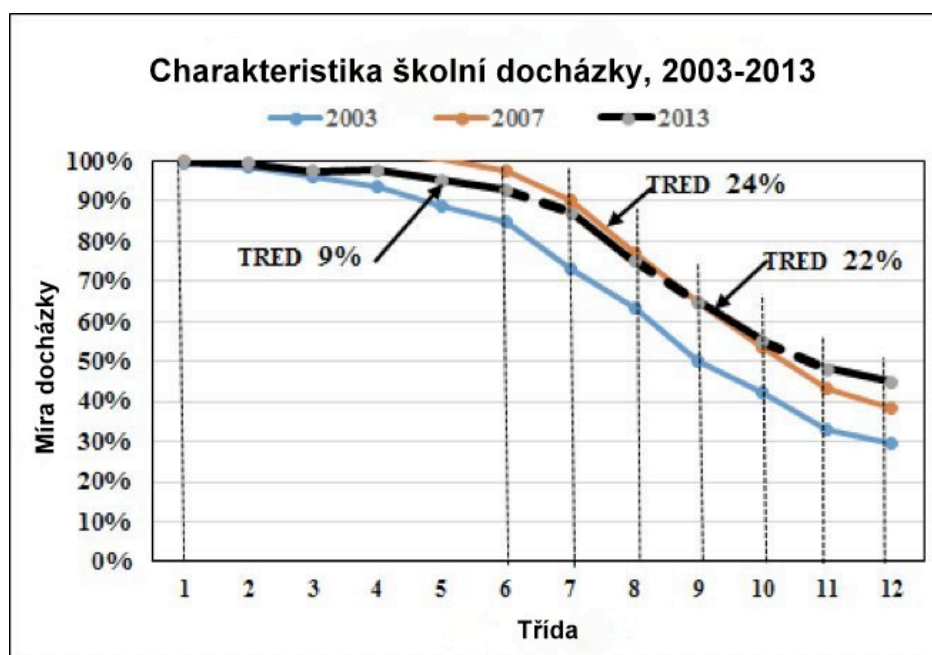
²⁶ Exame nacional 2015 da Educação para Todos: Cabo Verde.

Přestože se tento systém může jevit jako dostačující, našli bychom i ve vzdělávání kapverdských pedagogů trhliny. Jedním z problémů může být dlouhodobé užívání stejných metod výuky a její neaktualizování. Vyučující by se měli na společných setkáních navzájem informovat o svých postupech výuky a diskutovat nejúspěšnější strategie výuky. Jelikož je však zavádění nových výukových postupů obtížnější než setrvání u těch současných, mnoho vyučujících zůstává u svých dlouholetých učebních metod, i za cenu jejich nižší efektivity nebo menší oblíbenosti u žáků. Další nesnází, na kterou u kapverdských vyučujících narážíme, je fakt, že značná část učitelů, většinou kapverdského původu, neovládá portugalský jazyk tak obratně jako svou mateřštinu (kapverdskou kreolštinu). A tak se nezdá, kdy můžeme setkat se stopami jejich mateřského jazyka v materiálech určených pro studenty, což může negativně ovlivnit jejich další užívání portugalského jazyka a jednak zavinit jeho náročnější osvojování, jednak chybování (obzvláště v podobnostech s rodnou kreolštinou). (Araújo 2008, s. 63-64)

4.5. Současné tendence studia na Kapverdských ostrovech

Zajímavým obratem v posledních letech je větší zájem o vyšší stupně vzdělání, ale naopak odliv žáků z nižšího stupně vzdělání. Tento jev popisuje následující graf, který je vytvořen na základě počtu žáků v jednotlivých ročnících vzdělání v letech 2003, 2007 a 2013.

Graf č. 1: Tendence v kapverdské školní docházce



Zdroj: https://www.un.cv/anuncios/Carta%20de%20politica%20Educativa_CM.pdf

Z grafu vyplývá, že od roku 2003 do roku 2007 se procentuálně více Kapverdčanů účastní školní docházky ve všech ročnících studia, přičemž větší procento přibýlo v rámci základního vzdělání, menší v rámci středního vzdělání. Od roku 2007 do roku 2013 klesl podíl studentů základního vzdělání (ovšem ne pod hranici z roku 2003), ale oproti roku 2007 stoupl procento studentů navštěvujících střední školy. Zatímco v prvním ročníku navštěvuje školu téměř 100 % kapverdských dětí, do dvanáctého ročníku vytrvá ve studiu necelá polovina. Zkratka TRED mapuje úbytek studentů, který tvoří 9 % za prvních šest let studia, 24 % v sedmém a osmém ročníku a 22 % v devátém a desátém roku studia. Největší odliv studentů tedy zaznamenáváme mezi sedmým a desátým rokem studia, a spíše než jejich výsledky ze studií portugalského jazyka na něj mají vliv výsledky z matematických studií. Tato data jsou součástí kapverdského plánu týkajícího se politiky vzdělávání pro roky 2015-2025²⁷. Při jejich nahlížení je třeba mít na paměti reformu kapverdského školství z roku 2010, při níž byla povinná školní docházka prodloužena až do desátého roku studia. Tato skutečnost se zatím v průzkumu příliš neodrazila. V následujících letech můžeme očekávat výrazně vyšší nárůst studentů v 7.-10. ročníku studia.

²⁷Zdroj: https://www.un.cv/anuncios/Carta%20de%20politica%20Educativa_CM.pdf.

5. Dotazníkové šetření

Pro ověření či vyvrácení faktů týkajících se výuky portugalského jazyka na Kapverdských ostrovech, ke kterým tato práce dosud dospěla, bylo provedeno šetření. Popisu jeho průběhu a výsledků se věnuje tato kapitola.

5.1. Způsoby šetření

Za účelem dosažení komplexnosti výsledků byl dotazník předložen jak učitelům, tak žákům kapverdského vzdělávacího systému. Jelikož se možnost distribuce dotazníků emailem ukázala jako neproveditelná, neboť samotné získání emailových adres vyučujících není tak snadné, jako například zde, ve střední Evropě, byla jsem nucena přistoupit k delegování role tazatele na Joaquina Ramose, tou dobou mj. učitele portugalštiny na Kapverdských ostrovech. Ten se respondentů ústně tázal na jednotlivé otázky a odpovědi později zapisoval. Z tohoto důvodu mohou odpovědi v některých případech působit jako shrnutí.

Jelikož bylo původním cílem dotazníku postihnout rozdíly mezi jednotlivými ostrovy, což se ukázalo bez osobní návštěvy souostroví jako neproveditelné, mohou některé z otázek působit zavádějícím dojmem.

5.2. Respondenti

Dotazovanými byli jak vyučující, tak žáci. Všichni dotazovaní se účastnili vzdělávacího systému na Kapverdských ostrovech. Vyučujících bylo celkem třináct, přičemž 2 vyučovali na základních školách, 8 učilo v rámci středního vzdělání a zbylí 3 ve vyšších stupních vzdělávacího systému. Respondenti z řad žáků byli 4, všichni se v době šetření účastnili vyššího stupně vzdělávacího systému. Celkový počet dotazovaných dospěl k číslu 17.

5.3. Dotazník

Respondenti odpovídali na následujících pět otázek, vždy ve stejném pořadí.

5.3.1. Kdo portugalštinu vyučuje?

Na tuto otázku všichni dotazovaní odpověděli, že: „kapverdští vyučující procházejí v zásadě vzděláním v rámci Pedagogického institutu“.

Přestože otázka nebyla směřována pouze na základní vzdělání, dotazovaní se ve svých odpovědích vůbec nezminili o vyučujících procházejících svým pedagogickým vzděláním na ISE, což by se mělo týkat především středoškolských profesorů. Skutečnost, že se pedagogický institut již před pěti lety přejmenoval na Vysokoškolský vzdělávací institut (IUE), se v odpovědích neodrazila. Tento fakt bychom si mohli vykládat domněnkou, že ani lidé pohybující se v pedagogickém prostředí ještě nepřivykli názvu nového institutu, a že v jejich myslích zakořenil institut, jímž pravděpodobně většina z nich sama prošla a fungoval po dlouhá desetiletí.

5.3.2. Je výuka portugalštiny povinná a v jaké míře?

Respondenti potvrdili to, že „výuka portugalštiny je povinná ve všech ročnících kapverdského vzdělávacího systému, a to jak v rámci základního vzdělání, tak i v pozdějších vzdělávacích stupních“.

Jelikož probíhá výuka na Kapverdských ostrovech v portugalštině, je její vyučování ve všech ročnících jen logickým doprovodným krokem, nad kterým asi není třeba se pozastavovat.

5.3.3. Jaké jsou formy výuky? Liší se od výuky kreolštiny?

Odpovědi dotazovaných se dají shrnout následujícím: „Kreolština zatím ještě není na Kapverdských ostrovech součástí výuky. Kapverdská kreolština má mnoho variant, které se liší ostrov od ostrova, a proto je obtížné vytvořit normu. Z tohoto důvodu ještě nejsou splněné podmínky pro vyučování kreolštiny na školách. Učení se kreolštiny probíhá neoficiální formou v rodinách.“

Tímto výsledkem jsme se mohli přesvědčit o tom, že přestože je výuka kreolštiny v rámci jejího zrovnoprávnění s portugalštinou již dlouhá desetiletí plánována, nedošlo stále k jejímu zavedení. Rozdílnost mezi jejími jednotlivými variantami byla prozatím nepřekonatelnou překážkou na cestě k její výuce.

5.3.4. V kterém jazyce jsou vyučovány ostatní předměty?

Respondenti odpověděli, že: „všechny předměty na všech vyučovacích stupních jsou vyučovány v portugalštině“.

Výsledky dotazníku tedy potvrzují všechny doposud citované zdroje. Zavedení kreolštiny do škol zůstává plánem, jehož uskutečnění bude pravděpodobně ještě dlouhým procesem.

5.3.5. V kterém jazyce začíná výuka v prvním ročníku?

Z odpovědí dotazovaných vyplývá, že: „veškerá výuka je prováděna v portugalském jazyce, a to hned od prvního ročníku školní docházky“.

Tato otázka již byla částečně zodpovězena předchozím dotazem. Přesto bychom se však mohli pozastavit nad razantností a jistotou, s jakou je dětem v první třídě předkládána pouze portugalština.

Závěr

Cílem této práce bylo zmapovat současný stav výuky portugalského jazyka na Kapverdských ostrovech.

V této snaze jsem popsala v rámci první kapitoly historické události na souostroví, a to od objevení souostroví až do současnosti. Všechny významné historické události byly shrnuty, stejně jako dějinná souvztažnost mezi nimi a jejich dopad na život na souostroví.

Vzhledem k trvalé přítomnosti portugalských kolonistů a současnému přílivu otroků a svobodných obyvatel z Afriky, docházelo na Kapverdských ostrovech k silnému míšení kulturních vlivů. Popisem jednotlivých národnostních a náboženských skupin se zabývá druhá kapitola, která situaci pro tuto práci dostatečně mapuje.

Rozmanité obyvatelstvo stále doplňované o nově příchozí z pevniny (ať už africké nebo evropské) nebylo vždy schopno rychle si osvojit portugalštinu, což dalo na Kapverdách vzniknout nejdříve pidginu a poté i kreolštině.

Třetí kapitola této práce popisuje nejen vznik těchto jazyků, ale i současnou koexistenci kreolštiny a portugalštiny na Kapverdských ostrovech a rozdíly v jejich užívání. Navíc jsem se zde zaměřila na charakterizování kapverdské jazykové politiky, která značně ovlivňuje současnou i budoucí jazykovou situaci na souostroví. Tuto látku jsem zkoumala a popsala. Jako předmět pro další možnosti zkoumání vidím především otázku, jak situace a prostředí ovlivňují mluvčího k rozhodnutí se pro komunikaci v jednom nebo druhém jazyce.

V další kapitole jsem si dala za cíl zjistit informace týkající se kapverdského vzdělávacího systému. Popsala jsem nejdříve jazyk, v němž výuka probíhá, dále jednotlivé stupně vzdělávání, výuku portugalského jazyka, průběh vzdělávání pedagogů a současné tendence vzdělávání na Kapverdských ostrovech. Tato témata jsem zpracovala v dostatečné míře pro vyložení situace nutné pro tuto práci.

Poslední kapitola shrnuje způsob dotazníkového šetření, jeho otázky a respondenty. Výsledky tohoto šetření jsou spíše než přinesením naprosto nových poznatků potvrzením těch, k nimž tato práce již dospěla v předchozích kapitolách.

Prostudováním zmapované situace se přesvědčujeme o tom, jak je jazyková problematika na Kapverdských ostrovech komplexní. Přes snahy zákonodárných orgánů prosadit kreolštinu ve výuce, a tak ji postupně zrovnoprávnit s portugalštinou ve všech komunikačních situacích, se toto úsilí odráží v realitě jen zvolna.

Resumé

Dané téma jsem si zvolila z důvodu neexistence obsáhlejších materiálů v českém jazyce týkajících se výuky portugalštiny v bývalých portugalských koloniích. Toto téma má však obecně relativně malou míru objasnění. Celkově mne výuka portugalštiny na území bývalé portugalské říše zaujala, neboť shledávám zajímavým jazykový vývoj po dosažení samostatnosti, pokud osamostatněná země disponuje vlastním komunikačním jazykem.

Kapverdské ostrovy se sice osamostatnily již před více než 40 lety, avšak jazyk, který bychom mohli označit za národní, čili kreolština, je stále z úřadů a škol vyloučen. Jelikož však již bylo zavádění kreolštiny jak do státních institucí, tak do škol uzákoněno, je třeba tento problém hlouběji zkoumat a zjišťovat, co brání realizaci těchto plánů.

Práce měla za cíl zmapovat výuku portugalštiny na Kapverdských ostrovech s předpokladem, že na každém ostrově výuka probíhá jinak, za použití jiných metod a snad i vyučujících. Ke zkoumání této hypotézy bylo využito dotazníkového šetření, s jehož pomocí se mi podařilo potvrdit tuto hypotézu a popsat celkový průběh výuky portugalštiny na Kapverdách v rámci základního vzdělání. Vzhledem k vývoji výzkumu a počtu respondentů bohužel nebylo možné zaznamenat rozdíly mezi jednotlivými ostrovy. Přesto se ukázalo, že na souostroví určité rozdíly panují.

Za účelem uvedení čtenáře do prostředí Kapverdských ostrovů byla nejdříve zmapována historie souostroví, a to od jeho objevení v roce 1460 do současnosti. Dále práce popsala obyvatelstvo Kapverd, vznik kapverdského národa a kapverdské národní identity. Poté byla charakterizována jazyková situace na souostroví, a to konkrétně jazykový vývoj až do současnosti, současná koexistence kapverdské kreolštiny a portugalštiny a kreolština a její jazykový původ. Objasněn byl i vzdělávací systém, jeho jednotlivé stupně a vzdělávání pedagogů. Zjištěno bylo, že doposud přetrvává výuka v portugalském jazyce a přes oficiální schválení zrovnoprávnění kreolštiny a portugalštiny tedy přetrvává diglosie v užívání těchto dvou jazyků.

V práci se podařilo popsat současný vzdělávací systém na souostroví, stejně jako komplexní jazykovou situaci. Dotazníkové šetření podpořilo citované zdroje a potvrdilo předpoklad, že výuka na Kapverdských ostrovech probíhá v současné době pouze v portugalštině. V současné chvíli je práce stručným popisem jazykových a vzdělávacích poměrů na ostrovech a například pro studenta portugalštiny dostatečně mapuje i výuku portugalského jazyka v jedné ze zemí PALOPu. Práce by se dala použít

jako odrazový můstek při budoucím výzkumu překážek zavedení kreolštiny jako vyučovacího jazyka do kapverdských škol.

Resumo

Eu escolhi este tema por causa da falta de materiais amplos sobre o ensino de português nas antigas colônias portuguesas na língua checa, mas relativamente um nível baixo da descrição desse tema no geral. No seu conjunto estou interessada no ensino da língua portuguesa no território do antigo império português, porque acho que o desenvolvimento da língua depois da independência é muito interessante, se o país possui a sua própria língua comunicativa.

Já há mais do que 40 anos desde que as ilhas de Cabo Verde ganharam a sua independência, mas a língua que pode ser descrita como a língua da nação, quer dizer o crioulo, ainda é excomungada de ofícios e escolas. Visto que a introdução do crioulo nas instituições do estado e nas escolas foi imposta pela lei, é necessário examinar e descobrir, que defender a realização desses planos.

Este estudo poderia descrever o ensino de português nas ilhas de Cabo Verde com a previsão, que em cada ilha o ensino realiza-se na maneira diferente, com uso de métodos especiais. Para pesquisar esta hipótese usei o método do questionário, e com o seu aproveitamento consegui confirmar essa hipótese e descrever decurso total do ensino de português em Cabo Verde no âmbito do ensino básico. Visto o desenvolvimento da pesquisa e o número dos respondentes lamentavelmente não foi possível capturar as diferenças entre as ilhas individualmente. Mesmo assim se apareceu, que há certas diferenças no arquipélago.

Para introduzir o ambiente cabo-verdiano ao leitor, foi primeiramente descrita a história do arquipélago desde a sua descoberta em 1460 até hoje. Depois o estudo descreveu os habitantes de Cabo Verde, a formação da nação e da identidade cultural cabo-verdiana. Depois disso a situação linguística no arquipélago foi caracterizada, concretamente desenvolvimento linguístico até hoje, a existência contemporânea do crioulo cabo-verdiano e do português, e o crioulo e a sua origem linguística. O sistema do ensino em Cabo Verde foi também esclarecido, os seus graus, e a formação dos professores. Foi descoberto que ainda persiste o ensino na língua portuguesa e apesar de que oficialmente igualização das línguas foi aprovada já, ainda perdura a diglossia no uso dessas línguas.

Este estudo sucedeu em descrever o sistema da educação contemporânea no arquipélago, também a situação linguística complexa. O questionário suportou as fontes citadas e a confirmou o previsto, que o ensino em Cabo Verde realiza-se atualmente em todas as escolas só em português. Neste momento é o estudo uma breve descrição de ocorrências linguísticas e educacionais no arquipélago e por exemplo por um estudante de português descreve suficientemente o ensino de português numa dos países do PALOP. A tese poderia ser usada como ponto inicial para futura examinação de obstáculos de introdução do crioulo nas escolas cabo-verdianas como uma língua de ensino.

Zdroje

- Carta de Política Educativa de Cabo Verde para o Período 2015-2025. Nações Unidas Cabo Verde: Juntos na acção. Datum aktualizace: 26.5.2017. Dostupný z: https://www.un.cv/anuncios/Carta%20de%20politica%20Educativa_CM.pdf.
- The World Fact Book. Central Intelligence Agency: The work of nation. The center of intelligence. Datum vydání: 7/2016, datum aktualizace: 29.6.2017. Dostupný z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cv.html>.
- Comissão Nacional para as Línguas prioriza oficialização do crioulo cabo-verdiano. Ventos da Lusofonia. Datum vydání: 31.10.2012, datum aktualizace: 26.6.2017. Dostupný z: <https://ventosdalusofonia.wordpress.com/2012/11/06/comissao-nacional-para-as-linguas-prioriza-oficializacao-do-crioulo-cabo-verdiano/>.
- Decreto-Lei n.º 67/98, Aprova, a título experimental, o Alfabeto Unificado para a Escrita da Língua Caboverdiana. In: Boletim Oficial. Datum vydání: 31.12.1998. Datum aktualizace: 17.4.2017. Dostupný z: <http://alupec.kauberdi.org/decreto-lei-67-98.html>.
- Estrutura e organização do sistema educativo vigente. Ministério da Educação: Governo de Cabo Verde. Datum aktualizace: 28.5.2017. Dostupný z: http://www.minedu.gov.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=92%3Aestrutura-e-organizacao-do-sistema-educativo-vigente&catid=79%3Amtie&Itemid=568.
- Exame nacional 2015 da Educação para Todos: Cabo Verde. UNESCO: Building Peace in the minds of men and women. Datum aktualizace: 25.6.2017. Dostupný z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002317/231743por.pdf>.
- ILTEC: Diversidade Linguística na Escola Portuguesa. CELGA-ILTEC: Centro de Estudos de Linguística Geral e aplicada da Universidade de Coimbra. Datum vydání: 1.9.2013. Datum aktualizace: 25.6.2017. Dostupný z: http://www.iltec.pt/divling/_pdfs/linguas_crioulo_cv.pdf.
- Instituto Nacional de Estatística de Cabo Verde. (2001). “Um olhar sobre o Analfabetismo em Cabo Verde”.
- Serviço de Educação e Formação de Adultos celebra Dia Internacional de Alfabetização com várias atividades. Rádio Educativa. Datum vydání: 8.9.2016,

datum aktualizace: 20.6.2017. Dostupný z:
https://radioeducativa.cv/index.php?option=com_content&view=article&id=3643:taxa-de-analfabetismo-em-cabo-verde-ronda-os-13-5-diretora-do-servico-de-educacao-e-formacao-de-adultos&catid=8&Itemid=108.

- ARAÚJO, Ana Eunice (2008). Representações sobre o Ensino do Português em Cabo Verde: um estudo com alunos do Instituto Pedagógico. Dissertação de Mestrado, Aveiro: Universidade de Aveiro.
- CARDOSO, Ana Josefa (2005). As interferências linguísticas do caboverdiano no processo de aprendizagem do português. Dissertação de Mestrado, Universidade Aberta.
- CARDOSO, Ana Josefa. (2005). O papel da língua materna na aquisição de uma segunda língua: o caso da língua caboverdiana (breve abordagem gramatical).
- CARREIRA, António (1982). O crioulo de Cabo Verde- Surto e Expansão, Lisboa, Europam.
- CARREIRA, António (1984). O crioulo de Cabo Verde- Surto e Expansão, Lisboa, Europam.
- CRYSTAL, David (1994). An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. Penguin Books. ISBN: 978-0140512342
- DAVIDSON, Basil (1988). As Ilhas Afortunadas, Lisboa, Editorial Caminho.
- DELGADO, Paulo Sérgio Graça a Marilândes Mól Ribeiro MELO (2016). Reforma Educacional em Cabo Verde e a Internacionalização das Políticas Educacionais.
- DUARTE, Dulce Almada (1998). Bilinguismo ou Diglossia, Mindelo, Edições Spleen.
- GUIBAN, Pierre François Georges (2005). O papel do discurso sobre a língua, como factor ou variável independente. Trabalho apresentado no congresso da Assel na UFF, Rio de Janeiro.
- KLÍMA, Jan (2008). Kapverdské ostrovy, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Libri, ISBN: 978-80-7277-380-0.
- KLÍMA, Jan (2014). Dějiny Kapverdských ostrovů, Svatého Tomáše a Princova ostrova, Nakladatelství Lidové Noviny, ISBN: 978-80-7422-266-5.

- LIMA, Adelaide (2007). A língua cabo-verdiana e a política Linguística no País – Cabo Verde, Dissertação de Mestrado, Universidade Federal do Rio de Janeiro.
- MENDES, Amália (2009). Referencial para o ensino em português língua segunda em Cabo Verde no contexto da oficialização da língua cabo-verdiana. Dissertação de Mestrado, Lisboa: Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa.
- PEREIRA, Dulce (2001). Fala Crioulo Papia Português, Revista Kultura, Praia, INIC- Instituto Nacional de Investigação e Cultura.
- SANCHES, Carlos (2008). Factores do (In)sucesso Escolar na Disciplina de LP no 2º Ciclo do ES em Cabo Verde. Dissertação de Mestrado, Aveiro: Universidade de Aveiro.
- SILVA, Baltasar Lopes da (1957). O dialecto crioulo de Cabo Verde, Imprensa Nacional de Lisboa.
- ŠTEFÁNIK, Jozef (2004). Antológia bilingvizmu, Academic Electronic Press, ISBN: 80-88880-54-8.
- TAVARES, Austelino Fernandes Lopes, José Albio Moreira de SALES, Maria Socorro Lucena LIMA (2015). Formação de professores em Cabo Verde: O caso do Instituto Universitário de Educação.
- VEIGA, Manuel (1998) O crioulo de Cabo Verde – emergência e afirmação in Arquivo Histórico Nacional (Cabo Verde).
- VEIGA, Manuel (1998). Descoberta das Ilhas de Cabo Verde, Praia / Paris, AHN / SÈPIA.
- VEIGA, Manuel (1999). Language policy in Cape Verde: A proposal for the affirmation of kriolu. In: Cimboa, A Journal Letters of Arts and Studies, no 7, year 3: Boston, Capeverdean Creole Institute.
- VEIGA, Manuel (2009). O crioulo e o português em Cabo Verde. *Sibila: poesia e cultura*. ISSN: 1806X-289X.